

Peristilahan “Riba”: Satu Analisis Hukum

Ab. Mumin bin Ab. Ghani

Abstract

The issue of riba has received serious attention from the ulama right from the days of Sahabah because its forbiddance is clear in the Quran and Sunnah. However, the issue continues to arise among the intellectuals and the discussion is centred on the concept of riba itself. What does it actually refer to? Is its forbiddance cover all the contemporary financial transactions or is limited only to the practices of the Arabs of the days when the verses were revealed? Because of that there are ulama who suggest that the term riba should be redefined in the context of the modern development. The article tries to look at the issue by evaluating the opinion and arguements of the ulama and how they define riba.

Pendahuluan

Ulama Islam sejak daripada zaman sahabat sehingga zaman mutakhir ini memberi perhatian yang serius terhadap persoalan riba. Setengah daripada mereka mengakui bahawa persoalan riba merupakan persoalan yang paling rumit kepada kebanyakan ahli al-‘Ilm.¹ Bahkan terdapat setengah tokoh tertentu mengesyorkan supaya perkataan riba itu diberikan pendefinisian semula selaras dengan perkembangan semasa. Sebenarnya mereka tidak pernah membantah atau mempersoalkan tentang pengharaman riba kerana ianya adalah jelas dalam al-Quran dan al-Sunnah tetapi yang menjadi persoalannya ialah maksud sebenar riba yang diharamkan itu,² adakah mencakup keseluruhan urusan niaga kewangan kini atau hanya tertakluk kepada jenis-jenis amalan tertentu orang Arab jahiliah semasa turunnya perintah pengharaman tersebut.

Beberapa isu kontroversi timbul di kalangan ulama dan tokoh-tokoh cendekiawan Islam tentang pemahaman maksud sebenar perkataan riba yang diharamkan itu. Sebenarnya, sebab-sebab timbulnya perbezaan pendapat dan terjadinya perdebatan hangat di kalangan mereka mengenai persoalan riba terutamanya dari aspek takrif, jenis atau item-item yang termasuk dalam urusan niaga riba, adalah berkisar pada perbezaan tanggapan mengenai maksud sebenar riba yang diharamkan dalam al-Quran dan al-Sunnah.³

Isu Umum dan Ijmal⁴

Isu ini timbul kerana kefahaman yang berbeza di kalangan ulama mengenai perkataan riba yang terdapat di dalam al-Quran. Mereka berselisih pendapat sama ada perkataan itu didatangi secara *mujmal* atau umum.⁵ Satu golongan mengatakan perkataan riba dalam al-Quran adalah *mujmal* kerana jelas teksnya mengharamkan riba sedangkan perkataan ini di segi pengertian bahasanya bermaksud semata-mata tambahan dan bukanlah semua tambahan itu diharamkan syarak.⁶ Keadaan ini samalah juga dengan perkataan lain yang terkeluar daripada pengertian bahasanya kepada pengertian syarak seperti *al-Salat* dan *al-Zakah*⁷ yang memerlukan kepada penerangan lanjut dan tidak sah berhujah dengan pengertian umum perkataan tersebut. Al-Jassas seorang ulama mazhab Hanafi ketika mentafsirkan ayat al-Riba dalam Surah *al-Baqarah* mengatakan bahawa perkataan “al-Riba” mengikut pengertian syarak mempunyai pelbagai makna, tidaklah sebagaimana yang difahami di segi pengertian bahasanya. Kesimpulan ini dibuat memandangkan masyarakat Arab ketika itu tidak mengenali urusan niaga jual beli emas dengan emas atau perak dengan perak itu sebagai riba. Oleh itu perkataan “al-Riba” samalah dengan perkataan “*al-Salat*”, “*al-Sawm*” dan “*al-Zakah*” yang memerlukan kepada penerangan lanjut.⁸

Selain daripada al-Jassas,⁹ al-Nisaburi dan Fakhr al-Razi¹⁰ juga termasuk dalam golongan yang mengatakan perkataan “al-Riba” sebagai *mujmal*. Mereka mengemukakan beberapa hujah tentang dakwaan mereka ini, antara lainnya ialah:¹¹

- i. Kata nama satu (Mufrad) dengan *alif lam ma'rifah* tidak menunjukkan kepada umum sebaliknya ia adalah menerangkan perkara itu sahaja (al-Mahiyah).
- ii. Sekalipun dikatakan menerang kepada umum tetapi ia lebih lemah berbanding dengan kata nama majmuk yang menunjukkan umum.
- iii. Cerita yang diriwayatkan daripada Umar yang berkata, “Rasulullah telah meninggal dunia, kami tidak bertanyapun baginda tentang riba”. Andainya perkataan itu merujuk kepada umum pasti Umar tidak berkata sedemikian.
- iv. Ayat al-Quran yang bermaksud, “Dan Allah menghalalkan jual beli dan mengharamkan riba” menunjukkan bahawa semua jual beli itu halal dan setiap riba pula haram. Memandangkan riba bermakna tambahan dan jual beli juga bermaksud untuk mendapatkan tambahan, maka timbul konflik antara kedua-dua ini justeru tidak diketahui yang mana satu halal dan yang mana satu haram menerusi ayat tersebut. Oleh hal yang demikian perkataan al-Riba merupakan perkataan *mujmal* yang perlu kepada penjelasan lanjut dari Nabi tentang halal haramnya.

Golongan ini juga berpendapat bahawa al-Sunnah telahpun menjelaskan secara langsung kesamaran itu melalui hadis mengenai urusan niaga jual beli “*al-Nuqud*” dan “*al-At'imah*” iaitu bagi enam komoditi barangan ribawi.¹²

Ulama mazhab Hanafi¹³ lebih cenderung kepada pendapat yang mengatakan perkataan itu *mujmal* dan menganggapkan Hadis sebagai penjelas kepada *mujmal* tersebut.¹⁴ Bahkan al-Sarakhsi, seorang ulama fiqh Hanafi menguatkan lagi kecenderungan ini apabila

beliau mendefinisikan riba sebagai lebih daripada pertukaran yang tidak setimpal yang disyaratkan pada urusan niaga jual beli.¹⁵ Implikasinya definisi ini telah menyempitkan ruang lingkup riba kepada urusan niaga jual beli sahaja atau sekurang-kurangnya ia menunjukkan bahawa riba jual beli merupakan punca kepada mu'amalah riba.¹⁶

Golongan kedua pula menyatakan bahawa perkataan "al-Riba" itu ialah umum berasaskan kepada *alif lam* pada perkataan itu menunjukkan kepada jenis iaitu meliputi setiap jenis riba yang diharamkan syarak.¹⁷ Ulama yang menegakkan pendapat ini ialah Ibn 'Arabi dari mazhab Maliki yang menyatakan bahawa ianya umum kerana masyarakat Arab pada masa itu mengamalkan urusan niaga ini dan riba memang terkenal di kalangan mereka.¹⁸ Di samping itu mengikut beliau, Allah juga telah mewahyukan kepada Rasulullah supaya menambahkan lagi urusan niaga yang tidak boleh dilakukan di dalam jual beli sebagaimana yang dikenali dengan riba jual beli.¹⁹

Sebenarnya penggunaan perkataan "al-Riba" bagi merujuk kepada lebihan/tambahan terhadap modal pokok ketika matang hutang adalah selari dengan pengertian bahasa perkataan itu iaitu tambahan kepada benda itu sendiri kerana tambahan kepada hutang ketika matang adalah sebenarnya tambahan kepada hutang itu sendiri. Adapun tambahan kerana urusan niaga pertukaran (jual beli) bagi keenam-enam barangan ribawi merupakan nama riba secara *majazi*. Oleh sebab itulah riba yang pertama digelar riba hakiki oleh al-Dahlawi dan riba kedua sebagai riba yang menyerupai riba hakiki.²⁰

Segolongan pula mengatakan bahawa *alif lam* yang terdapat pada perkataan "al-Riba" itu adalah menunjukkan kepada masa dan tidak kepada jenis. Ini bererti ia bukanlah tergolong di dalam perkataan umum dan bukan juga perkataan *mujmal*.²¹ Pendapat ini menjadi pilihan Ibn Jarir al-Tabari yang mengatakan maksud riba itu adalah "Riba al-Jahiliyyah".²² Begitu juga al-Qurtubi mempunyai pendapat yang sama iaitu merujuk kepada amalan yang dilakukan semasa ayat itu diturunkan.²³

Ulama Mazhab Syafi'i pula tidak sekata dalam menentukan perkara ini sebagaimana yang dipetik oleh al-Nawawi daripada al-Mawardi. Mereka terbahagi kepada dua golongan, iaitu:-²⁴

- I) Pendapat yang menyatakan perkataan itu sebagai *mujmal* yang perlu kepada penjelasan daripada al-Sunnah.
- ii) Pengharaman itu adalah merujuk kepada riba al-Jahiliyyah sebagaimana ayat ketiga pengharaman riba (ayat 130 surah *Ali 'Imran*). Kemudian Hadis menokok tambah pengharaman riba meliputi sama riba jual beli sebagai tambahan kepada riba yang terdapat di dalam al-Qur'an.

Kenyataan Ibn 'Arabi dan pendapat ulama mazhab Syafi'i di atas mengesahkan bahawa riba itu mencakup apa yang diamalkan oleh masyarakat jahiliyah semasa ayat riba diturunkan yang dikenali dengan "Riba al-Jahiliyyah" atau dikenali juga dengan "Riba al-Nasi'ah" atau riba hutang dan juga meliputi bentuk-bentuk riba jual beli yang bersumberkan Hadis Nabi. Oleh itu jelaslah bahawa perkataan "al-Riba" lebih mirip kepada perkataan umum berbanding dengan *mujmal* atau hanya tertentu kepada "Riba al-Jahiliyyah".²⁵

Isu Riba yang Diharamkan Hanya Riba al-Nasi'ah

Terdapat dua aliran pemikiran yang bertentangan di kalangan ulama Islam semenjak zaman sahabat lagi mengenai penentuan ruang lingkup riba. Satu golongan yang terlampau takut kepada riba dengan meluaskan ruang lingkungannya sehinggakan Saidina Umar didakwa pernah berkata, “Sesungguhnya aku bimbang bahawa kita menambahkan perkara-perkara mengenai riba itu sepuluh kali ganda kerana takutkannya”, dan katanya lagi, “Kita telah meninggalkan 90% (9/10) daripada perkara halal kerana takutkan riba”.²⁶ Satu golongan lagi cuba menyempitkan ruang lingkup riba dan pendapat yang paling longgar ialah pendapat Ibn ‘Abbas yang hanya mengatakan “Riba al-Nasi'ah” sahaja yang diharamkan.²⁷ Kecenderungan ke arah menyempitkan ruang lingkup riba sebenarnya berlaku sejak zaman sahabat dan tabi'in lagi²⁸ dan diikuti zaman ulama mujtahidin²⁹ dan seterusnya ulama terkemudian.³⁰ Golongan ini berpendapat bahawa riba yang diharamkan ialah “Riba al-Jahiliyyah” sahaja iaitu riba yang disebut dalam al-Quran³¹ manakala bentuk-bentuk riba lain hukumnya tidaklah haram. Pendapat ini didasari kepada hadis yang diriwayatkan daripada Usamah yang bermaksud;

“Sesungguhnya riba itu pada bertangguh”³²

Isu ini telah menjadi bahan perbincangan yang hangat di kalangan ulama terutamanya kerana ia menjadi sumber pegangan Ibn ‘Abbas dan pengikutnya yang mengatakan riba itu hanya pada urusan niaga tertangguh sahaja. Urusniaga selain daripada yang bentuk bertangguh sekalipun wujudnya unsur lebihan, ia adalah diharuskan. Antara sahabat yang sependapat dengan Ibn ‘Abbas ialah Usamah bin Zayd, Ibn al-Zubayr, Ibn Mas‘ud, Ibn ‘Umar dan dikatakan termasuk juga Mu‘awiyah, Zayd bin Arqam, al-Bara’ bin ‘Azib. Di kalangan Tabi'in pula ialah ‘Ata’ bin Abi Rabah termasuk juga fuqaha’ Makkah seperti Sa‘id Ibn al-Musayyab dan ‘Urwah bin al-Zubayr.³³ Ulama telah bersepakat mengenai kesahihan hadis Usamah cuma mereka berselisih pendapat tentang pengertian dan penyelarasan antara hadis ini dengan hadis Abu Sa‘id.³⁴ Ini kerana terdapat percanggahan antara kedua-dua hadis tersebut.

Ulama terdahulu telah menyedari keadaan ini dan mereka cuba menyelaraskannya supaya tidak timbul kontradiksi.³⁵ Antaranya ialah usaha yang paling masyhur telah dibuat oleh Imam Syafi‘i sebagaimana katanya:-³⁶

Kemungkinan Usamah telah mendengar Rasulullah ditanya tentang pertukaran dua jenis yang berbeza seperti emas dengan perak, tamar dengan gandum ataupun pertukaran barangan yang berbeza jenis secara bertebitan tetapi secara tunai (unjuk berunjuk), Rasulullah menjawab “Sesungguhnya Riba itu pada al-nasi'ah”. Atau boleh jadi juga soalan yang ditanya seperti di atas dan beliau (Usamah) hanya mendengar jawapannya sahaja lantas meriwayatkan jawapan tersebut tanpa mengingati soalnya atau ragu-ragu tentang soalnya...³⁷

Begitu juga adalah dilaporkan bahawa sahabat-sahabat yang berpendapat sedemikian telah menarik balik pendapat tersebut setelah mereka mengetahui tentang hadis Abu Sa‘id al-Khudri.³⁸ Bahkan al-Nawawi umpamanya berkata bahawa orang-orang Islam

telah bersepakat meninggalkan amalan itu berasaskan kepada zahir hadis tersebut.³⁹ Sesetengahnya pula telah membuat beberapa takwilan terhadap hadis itu. Antara takwilannya ialah;⁴⁰

- i. Hadis itu dikatakan mengenai urus niaga yang bukan ribawi seperti jual beli hutang dengan hutang secara bertangguh.
- ii. Dikatakan juga hadis itu mengenai jenis-jenis yang berbeza yang sememangnya tidak berlaku riba pada lebihan bahkan unsur lebihan ini diharuskan sekiranya urus niaga tersebut dalam bentuk tunai (unjuk berunjuk).
- iii. Perkataan riba dalam hadis itu adalah *mujmal* dan hadis ‘Ubadah serta hadis Abu Sa‘id al-Khudri menjadi penjelas kepada hadis tersebut.

Ringkasnya perselisihan pendapat mengenai pengertian Hadis Usamah di atas di kalangan ulama bolehlah dirumuskan seperti berikut:-

- i. Ibn ‘Abbas dan golongannya berpendapat “Riba al-Fadl” tidak haram tetapi mereka dikatakan telah menarik balik pendapat ini⁴¹ setelah mendengar Hadis yang menegah urus niaga “Riba al-Fadl”. Ulama mentakwilkan zahir Hadis Usamah yang mengharamkan “Riba al-Nasi’ah” dan mengharuskan lebihan dengan anggapan bahawa Usamah hanya mendengar kalimah terakhir Hadis tanpa mengingati atau tidak memperolehi kata-kata awal Hadis itu. Sebenarnya kata-kata awal Hadis itu menegah pertukaran (jual beli) barangan sejenis secara berlebihan dan kata akhirnya mengharuskan berlebihan bagi barangan berlainan jenis. Riba tidak termasuk di dalam pertukaran berlainan jenis ini kecuali urus niaga itu berlaku secara bertangguh.⁴²
- ii. Ibn ‘Abbas dikatakan tidak menarik balik pendapat tersebut⁴³ kerana berpendapat al-Quran tidak boleh ditakhsiskan⁴⁴ dengan Khabar Ahad.⁴⁵
- iii. Dikatakan juga bahawa maksud Hadis itu menafikan berlakunya riba kecuali pada bertangguh bermakna nafi kesempurnaan (*nafy al-kamal*) bukannya nafi asli. Ertinya, tiada riba yang paling dahsyat dan paling sempurna selain daripada riba “al-Nasi’ah”.⁴⁶ Begitu juga ada yang berpendapat bahawa maksudnya ialah “Riba al-Nasi’ah” itu adalah riba yang selalunya terjadi.⁴⁷
- iv. Setengahnya berpendapat bahawa Hadis itu dimaksudkan oleh Hadis “Riba al-Fadl”⁴⁸ kerana Hadis mengenai “Riba al-Fadl” lebih banyak bilangan riwayatnya dan lebih ramai perawinya. Perawi-perawi itu pula lebih tua, lebih kuat ingatan hafalan dan lebih kanan persahabatannya dengan Nabi.⁴⁹

Sebenarnya “Riba al-Fadl” tidak tergolongkan di dalam bentuk “Riba al-Jahiliyyah” kerana ia tidak disebut dengan terang dalam al-Quran. Sungguhpun begitu istilah atau pengertian riba memang terkandung di dalam “Riba al-Fadl” kerana al-Sunnah telah

menerangkannya. Umpamanya dalam beberapa riwayat mengenai “Riba al-Fadl” terdapat satu riwayat yang bermaksud:-⁵⁰

“Pertukaran emas dengan emas hendaklah serupa, unjuk berunjuk dan apa-apa lebihan yang terjadi adalah riba”.

Lebihan di sini merujuk kepada sama ada kuantiti ataupun tempoh.⁵¹

Isu Riba *Ad'af Muda'afah*

Sesetengah ulama mempunyai kecenderungan untuk mengecualikan bunga pinjaman yang mempunyai kadar yang rendah - seperti simpanan Pejabat Pos dan bank-bank biasa - daripada termasuk di dalam pengertian riba yang diharamkan oleh al-Quran. Mereka berpendapat bahawa riba yang diharamkan di dalam al-Quran itu ialah riba yang berlipat ganda (*ad'af muda'afah*) sedangkan riba yang mengenakan tambahan yang sedikit tidak termasuk di dalam pengertian riba yang diharamkan itu. Pendapat ini didasari kepada ayat *al-riba* di dalam surah *al-Baqarah* - sekalipun ia diturunkan selepas ayat *al-riba* dalam surah *Ali-'Imran* - adalah berbentuk *mutlaq*⁵² tanpa dikaitkan dengan ciri berlipat ganda sedangkan *al-riba* dalam surah *Ali-'Imran* dikaitkan dengan ciri tersebut.

Mengikut kaedah usul fiqh, sekiranya terdapat dua nas mengenai sesuatu hukum dengan salah satunya berbentuk *mutlaq* dan satu lagi berbentuk *muqayyad*, maka nas yang berbentuk *mutlaq* itu merujuk pengertiannya kepada nas yang *muqayyad*.⁵³ Oleh itu, maksud riba dalam surah *al-Baqarah* ialah riba “*ad'af muda'afah*” sebagaimana juga dalam surah *Ali-'Imran*. Golongan ini membuat kesimpulan bahawa ciri berlipat ganda⁵⁴ merupakan teras kepada pengharaman riba dalam al-Qur'an. Pengharaman riba yang sedikit atau yang dikatakan tidak berbentuk berlipat ganda⁵⁵ dikatakan tidak bersumberkan al-Qur'an tetapi sebaliknya kepada kaedah usul, iaitu hukum bagi yang sedikit adalah sebagaimana hukum yang banyak. Ia lebih kepada *sadd li al-dhari'ah*.⁵⁶

Pendokong kepada golongan ini ialah seperti al-Syaykh 'Abd al-'Aziz Jawisy, Muhammad Rasyid Rida dan beberapa tokoh lain lagi.⁵⁷ Intipati pendapat al-Syaykh Jawisy bolehlah dirumuskan sebagaimana berikut:-⁵⁸

- I) Riba yang terkenal di zaman Jahiliah ialah riba “*ad'af muda'afah*”.
- ii) Riba yang tidak berbentuk “*ad'af muda'afah*” seperti kadar bunga yang rendah, tidak diharamkan oleh al-Quran sebaliknya ia diharamkan melalui kaedah usul.
- iii) Kerajaan 'Uthmaniyyah telah memberi keizinan kepada hakim membenarkan penetapan kadar bunga dengan syarat kadar tersebut tidak melebihi hutang asal, ini memperlihatkan bahawa kerajaan tersebut memandang riba itu sebagai berlipat ganda kerana sekiranya tidak, bagaimana sebuah kerajaan yang diketuai oleh Khalifah berani mengambil risiko - dengan bertindak sedemikian - perisytiharan perang dari Allah dan Rasul-Nya.

- iv) Bagi kes *mudarabah*, tuan punya modal boleh mensyaratkan kepada pengusaha (*mudarib*) supaya tidak memperdagangkan hartanya tidak rendah daripada 10% kadar keuntungan maka apakah tidak mungkin bagi pemilik modal - dalam kes pinjaman - mengetahui terlebih awal jumlah keuntungan yang akan diperolehinya secara anggaran.

Seterusnya Jawisy mengemukakan dua alternatif, iaitu, sama ada:-

- i) Mengikut pendapat ramai yang mengharamkan riba yang sedikit kerana berhati-hati akan terjatuh kepada riba berlipat ganda mengikut nas al-Quran dengan mengambil jalan penyelesaiannya melalui prinsip *mudarabah*; atau
- ii) Menghadkan pengharaman itu kepada “Riba al-Nasi’ah” yang berlipat ganda sahaja dan membenarkan urusan niaga riba yang sedikit yang tidak menekan dan menindas sebagaimana yang dilakukan oleh kerajaan ‘Uthmaniyyah dan kerajaan Parsi.

Syaykh Muhammad Rasyid Rida pula di samping menegaskan bahawa ayat riba yang diturunkan dalam al-Quran adalah merujuk kepada riba al-Jahiliyyah iaitu Riba *ad’af muda’afah*,⁵⁹ juga berpendapat bahawa pengharaman itu sebenarnya bagi tambahan yang dikenakan ke atas hutang kerana memperlewatkan pembayaran ketika tiba tempoh matang hutang tersebut. Ini bererti ianya tidak termasuk apa-apa tambahan yang dikenakan ketika permulaan kontrak.⁶⁰ Implikasi daripada dakwaan ini ialah amalan bank konvensional sekarang yang mengenakan bunga di awal kontrak tidak termasuk di dalam pengertian riba yang diharamkan oleh al-Quran. Sebaliknya ia lebih kepada Riba al-Fadl yang tidak memberikan kemudaratan besar kepada pihak-pihak yang terlibat⁶¹ dan ia diharuskan sekiranya timbul apa-apa keperluan mendesak.⁶² Hujah golongan ini boleh diringkaskan seperti berikut:-⁶³

- i) Athar yang diriwayatkan daripada Qatadah, ‘Ata’ dan Zayd bin Aslam sebagaimana yang dilaporkan oleh Ibn Jarir al-Tabari di dalam kitab tafsirnya yang menghadkan Riba al-Jahiliyyah itu pada tambahan hutang atas sebab penangguhan.
- ii) Riba al-Jahiliyyah itu sebenarnya merujuk kepada tambahan terhadap jumlah hutang kerana penangguhan tempoh pembayaran ketika matang hutang sebagaimana yang ditunjukkan oleh Ayat 130 surah *Ali-’Imran*.
- iii) Jawapan Imam Ahmad ketika ditanya tentang riba yang tidak diragukan iaitu kenyataan “*ataqdi am turbi*”.

Sebenarnya ayat 130 surah *Ali-’Imran* itu semata-mata menerangkan keadaan khusus ciri-ciri amalan riba yang berlaku di kalangan masyarakat Arab Jahiliyah sebelum dan semasa turunnya ayat tersebut. Ia bukanlah bermaksud pengharaman itu berkait dengan ciri *ad’af muda’afah* sahaja. Sebaliknya ciri *ad’af muda’afah* yang dinyatakan itu adalah sebagai menjelaskan keadaan buruknya amalan riba.⁶⁴ Perkataan “Mengharamkan Riba” dalam ayat 275 surah *al-Baqarah* sebenarnya menjelaskan hukum riba yang mencakupi kadar bunga sama ada sedikit ataupun banyak dan ini terbukti daripada penegasan Allah

melalui ayat 279 surah *al-Baqarah* yang menggesa si piutang hanya mengambil balik setakat modal pokoknya sahaja.⁶⁵

Perlu juga ditegaskan bahawa syarak tidaklah menyatakan hukum pengharaman sesuatu kemudaratan itu secara terperinci - sehingga boleh didakwa bahawa halalnya kadar bunga yang sedikit kerana tidak bersifat *ad'af muda'afah* - memandangkan pada hakikatnya kedua-dua ayat di atas tidaklah bercanggah.⁶⁶ Tambahan pula pengharaman riba "*ad'af muda'afah*" adalah melalui ayat 130 surah *Ali-Imran* iaitu wahyu ketiga dalam siri ayat-ayat yang diturunkan mengenai riba. Ayat ini bukanlah bertujuan mengkhususkan jenis riba yang diharamkan kerana ia diwahyukan lebih awal dari ayat 275-281 surah *al-Baqarah* yang merupakan ayat terakhir diturunkan mengenai riba. Ayat terakhir ini secara total mengharamkan apa juga bentuk riba, tak kira sama ada ianya berbentuk berlipat kali ganda ataupun tidak. Oleh itu dalam hal ini masalah pengkhususan tidak berbangkit. Bahkan hampir kesemua para pentafsir berpendapat bahawa perkataan "*ad'af muda'afah*" tidaklah menunjukkan sifat kadar bunga itu sebaliknya ia menunjukkan arah aliran bunga yang bersifat kumulatif mengikut tempoh masa pinjaman itu dibuat.⁶⁷ Begitu juga pendapat ini sukar diterima kerana sepanjang sejarah didapati kadar bunga yang dikenakan berbeza-beza mengikut keadaan, masa dan tempat. Oleh itu adalah sukar untuk menilai sama ada ianya tinggi atau rendah kerana apa yang dikatakan rendah pada hari ini mungkin tidak lagi di masa yang lain.⁶⁸

Isu Pinjaman Penggunaan dan Pinjaman Produktif

Sesetengah berpendapat⁶⁹ riba itu bermaksud penambahan ke atas modal. Oleh kerana penambahan ke atas modal tidak ditegah oleh Islam maka sudah pasti terdapat bentuk penambahan tertentu yang ditegaskan itu. Justeru itu, golongan ini mendakwa bahawa, pertama, pada masa turunnya ayat riba tiada bukti yang menunjukkan wujudnya pinjaman secara komersial di kalangan orang-orang Arab sebaliknya segala pembiayaan dilakukan atas asas *syirkah* dan *mudarabah*. Kedua, bunga pada kelazimannya semasa turun ayat riba ini adalah untuk pinjaman penggunaan (*consumption loan*) dan kadarnya pula terlalu tinggi. Ketiga, riba yang diharamkan itu, memberi pengertian penindasan kerana penindasan merupakan 'illah bagi pengharaman tersebut. Penindasan ini ternyata berlaku dalam pinjaman penggunaan sahaja kerana orang yang berhutang terdesak untuk memenuhi keperluan hariannya manakala si piutang pula mengambil kesempatan mengenakan kadar bunga yang tinggi yang berbentuk menindas. Ciri inilah yang dikenali sebagai riba. Berlainan dengan kes pinjaman produktif (*productive loan*) di mana si berhutang mendapat faedah yang besar daripada pelaburan wang pinjaman tersebut. Oleh itu pinjaman produktif yang wujud pada masa ini terkeluar daripada maksud riba yang diharamkan.⁷⁰

Seterusnya golongan ini menggesa supaya dibezakan hukum pinjaman penggunaan dengan hukum pinjaman produktif.⁷¹ Al-Duwalibi dalam ucapannya di seminar Fiqh al-Islam di Paris tahun 1951⁷² telah mengesyorkan supaya sama ada kerajaan memberikan pinjaman kepada firma-firma pengeluaran ataupun dibenarkan kadar bunga yang munasabah bagi pinjaman produktif tersebut. Mengikutnya penyelesaian kedua ini iaitu membenarkan penganan kadar bunga yang munasabah adalah lebih tepat dengan cara

menggunakan idea *darurah* dan idea mendahulukan kemaslahatan am daripada kemaslahatan khas.⁷³

Mawdudi, Mufti Syafi, Mawlavi Fazlur Rahman dan lain-lain lagi⁷⁴ menolak pandangan yang mengatakan jenis bunga yang diamalkan sekarang tidak terdapat pada zaman Rasulullah dan oleh itu ia tidaklah termasuk di dalam maksud riba yang diharamkan. Mereka berpendapat sekiranya prinsip ini diterima maka masalah yang sama akan timbul tentang jenis judi dan arak yang berbagai-bagai jenama sekarang mestilah diisytiharkan halal kerana jenis-jenis jenama ini tidak terdapat di zaman Rasulullah. Tambahan pula banyak bukti sejarah menunjukkan orang-orang Arab semasa Rasulullah, mengadakan hubungan dagang dengan Rom, Greece, Syria dan Parsi dan adalah diketahui umum bahawa memang terdapat pinjaman secara komersial di negeri-negeri tersebut.⁷⁵

Muhammad Abu Zahrah pula menolak fakta pinjaman di masa Rasulullah adalah semata-mata bermotifkan penggunaan kerana masyarakat Islam pada masa itu mengamalkan corak kehidupan sederhana dan jauh sekali daripada membuat penggunaan berlebihan. Oleh itu tidak timbul soal pinjaman untuk memenuhi kehendak penggunaan yang tidak perlu. Beliau berhujah keadaan orang-orang Arab terutamanya kedudukan kota Mekah dan perdagangan kaum Quraisy, semuanya memperkuat bukti kenyataan pinjaman yang berlaku di zaman Rasulullah adalah untuk pinjaman produktif bukannya untuk pinjaman penggunaan.⁷⁶ Bahkan terdapat juga keterangan yang menunjukkan Kota Makkah di zaman sebelum Islam telahpun mempunyai prosedur yang sah tentang pinjaman secara bunga.⁷⁷

Sanhuri pula meragui ide al-Duwalibi yang mengesyorkan supaya dibezakan hukum pinjaman penggunaan dengan hukum pinjaman produktif.⁷⁸ Ini kerana dari segi praktisnya adalah sukar untuk membezakan antara kedua-dua pinjaman tersebut bagi menentukan hukum halal haramnya sesuatu pinjaman itu. Kadang-kadang adalah jelas pinjaman itu untuk tujuan produktif tetapi dalam keadaan-keadaan lain terutamanya bagi kes pinjaman individu di bank-bank atau syarikat kewangan apakah boleh ditentukan pinjaman itu dibuat untuk tujuan penggunaan ataupun produktif? Keadaan seperti ini pasti akan mencelarukan sekiranya hukuman yang berbeza diberikan terhadap kedua-dua pinjaman tersebut. Sebagai jalan keluar mestilah sama ada diharuskan kadar bunga yang munasabah bagi semua pinjaman ataupun diharamkan sama sekali.

Dakwaan mengatakan bahawa adalah adil dan patut sekiranya dikenakan bunga bagi pinjaman produktif kerana wang pinjaman itu digunakan untuk pelaburan yang menghasilkan pulangan kepada si berhutang dan ini bukannya merupakan satu penindasan atau akan membawa kemudaratan, telah dijawab oleh Imam Fakh al-Razi⁷⁹ dengan katanya, "Sementara pulangan daripada pelaburan itu belumpun pasti diperolehi, bayaran bunga telahpun ditentukan dan merupakan satu perkara yang telah pasti. Pulangan itu pula boleh jadi positif dan boleh jadi juga negatif. Oleh itu penentuan pembayaran tambahan yang mesti dilakukan bagi sesuatu yang hasilnya belum pasti adalah merupakan suatu bencana dan membawa kemudaratan.

NOTA HUJUNG

- 1 'Imad al-Din Abu al-Fida' Isma'il Ibn Kathir, *Tafsir al-Qur'an al-'Azim (Tafsir Ibn Kathir)*, juz 1, (Kaherah: Maktabah Zahran, t.t), h. 328.
- 2 Dr. Muhammad Faruq al-Nubhan, *Mabadi' al-Thaqafah al-Islamiyyah*, (Kuwait: Dar al-Buhuth al-'Ilmiyyah, 1974), h. 409.
- 3 Dr. Muhammad Faruq al-Nubhan, *Ma'fhum al-Riba fi Zill al-Tatawwurat al-Iqtisadiyyah wa al-Ijtima'iyyah al-Mu'asirah*, (Matba'ah al-Najah al-Jadidah al-Dar Bayda', 1978), hh. 11-12.
- 4 Perkataan umum ('am) ialah perkataan itu membawa makna yang satu bagi perkara yang berkaitan dengannya (seluruh pengertian yang layak baginya) tanpa apa-apa sekatan yang merujuk atau terbatas hanya kepada satu perkara (pengertian) sahaja. Manakala *ijmal* atau *mujmal* ialah perkataan itu sendiri tidak memberi makna yang jelas (makna yang dikehendakinya tersembunyi) kecuali terdapat penerangan yang lebih lanjut tentang maknanya (atau diterangkan sendiri oleh pengucapnya). Sila lihat Badrayn Abu al-'Aynayn al-Badrayn, *Usul al-Fiqh*, Dar al-Ma'arif, 1969, hh. 133 & 176.
- 5 Ibn Rusyd mengatakan terdapat perselisihan pendapat tentang perkataan al-Riba yang terdapat di dalam al-Quran sama ada ianya 'am ataupun *mujmal*. Sila lihat Abu al-Walid Muhammad Bin Ahmad Ibn Rusyd (al-Jadd), *Muqaddimat*, (Baghdad: Maktabah al-Muthanna, t.t), h. 505. Sila lihat juga Abu Bakr Bin 'Abd Allah Ibn 'Arabi, *Ahkam al-Qur'an*, Qism 1, cet. 2, (Kaherah: 'Isa al-Babi al-Halabi wa Syurakah, 1967), h. 241.
- 6 al-Nubhan (1978), *op. cit.*, h. 40. Beliau juga memetik kata-kata Sadr al-Syari'ah dari mazhab Hanafi di dalam kitabnya *Syarh al-Tawdih, ...*" Oleh kerana al-Riba di segi bahasanya bererti tambahan sedangkan tidak semua tambahan itu haram dan tidak pula diketahui jenis tambahan mana yang dimaksudkan, maka perkataan itu adalah menjadi *mujmal*". Sila lihat *Ibid*.
- 7 Sila lihat penerangan mengenai pengertian *mujmal* dalam Sa'd al-Din Mas'ud Ibn 'Umar al-Taftazani, *Syarh al-Talwih 'ala al-Tawdih li-Matn al-Tanqih fi Usul al-Fiqh*, juz 1, (Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, t.t), h. 127.
- 8 Sila lihat Abu Bakr Ahmad Bin 'Ali al-Razi al-Jassas, *Ahkam al-Qur'an*, juz 2, (Kaherah: Dar al-Mashaf, t.t), h. 183. Perkataan *al-Salah* umpamanya di segi bahasa bererti doa dan ia tidak dapat difahami tanpa penerangan lanjut daripada al-Sunnah dan begitulah juga perkataan al-Riba. Sila lihat Zakaria al-Barri, *Usul al-Fiqh al-Islam Adillah al-Syar'iyyah*, cet. 3, (Kaherah: Dar al-Nahdah al-'Arabiyyah, 1971), h. 265. Walaupun begitu al-Syawkani mengatakan mengikut jumur ulama bukanlah *ijmal* pada apa yang dinamakan di segi bahasa dan di segi syarak bagi perkataan *al-Sawm* dan *al-Salah* bahkan ia wajib mengikut makna syarak kerana Nabi diutuskan untuk memberi penerangan tentang syariah bukannya mengenai pengertian perkataan di segi bahasa. Sila lihat Muhammad Bin 'Ali bin Muhammad al-Syawkani, *Irsyad al-Fuhul ila Tahqiq al-Haqq min 'Ilm al-Usul*, (Kaherah: Matba'ah Mustafa al-Babi al-Halabi wa Awladih, 1937, h. 172.
- 9 al-Jassas dalam menegakkan pendapatnya yang mengatakan perkataan itu *mujmal*, antaranya merujuk kepada kata-kata 'Umar yang mengatakan bahawa ayat al-riba merupakan ayat terakhir

yang diturunkan daripada al-Quran dan Nabi menerimanya tanpa sempat menerangkan sesuatu mengenainya kepada kita, oleh itu jauhilah riba dan keraguan. Walaupun begitu Ibn Hazm memetik kata-kata 'Ali yang melahirkan kehairanannya di atas kata-kata 'Umar di atas dengan berkata, mana mungkin Rasulullah tidak menerangkan masalah riba yang dijanjikan dengan azab yang amat pedih dan pula dibenarkan memerangi pengamalannya. Sekalipun Baginda tidak menerangkannya kepada 'Umar, pasti ia diterangkan kepada orang lain yang mesti menyampaikannya pula kata-kata tersebut kepada yang lain. Sila lihat Abu Muhammad 'Ali Bin Ahmad Bin Sa'id Ibn Hazm, *al-Muhalla*, juz 8, (Beirut: Dar al-Fikr, t.t), h. 477.

- 10 Bahkan Fakhr al-Razi mengatakan inilah juga pendapat Imam Syafi'i yang menegaskan bahawa tidak harus berpegang kepada perkataan *mujmal*. Sila lihat Abu 'Abd Allah Muhammad Bin 'Umar Bin Husayn Fakhr al-Razi, *al-Tafsir al-Kabir*, juz 7, (Taهران: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, t.t), h. 92. Begitulah juga apa yang dikatakan oleh al-Nisaburi dalam Nizam al-Din al-Hasan Bin Muhammad Bin al-Husayn al-Nisaburi, *Ghara'ib al-Qur'an wa Ragha'ib al-Furqan*, juz 3, (Kaherah: Syarikah Maktabah wa Matba'ah Mustafa al-Babi al-Halabi wa Awladih, 1962), h. 75. Namun begitu kebanyakan ulama fiqh mazhab Syafi'i menetapkan sebaliknya. Sila lihat kenyataan ini dalam Ibrahim Zaki al-Din Badawi, "Nazariyyah al-Riba al-Muharram fi al-Syari'ah al-Islamiyyah", *Majallah al-Qanun wa al-Iqtisad*, (Kaherah, 1939), h. 396.
- 11 Sila lihat hujah-hujah ini dalam Fakhr al-Razi (t.t), *op. cit.*, juz 7, hh. 92-93; al-Nisaburi (1962), *op.cit.*, juz 3, hh. 75-76.
- 12 Barangan Ribawi mempunyai dua kelompok iaitu kelompok pertama yang mengandungi emas dan perak dan ia dikenali dengan kelompok al-Nuqud. Kelompok kedua pula mengandungi gandum, barli, tamar dan garam yang dikenali dengan kelompok al-A'imah. Barangan Ribawi adalah berbeza dengan pertukaran ribawi. Umpamanya pertukaran emas dan gandum yang kedua-duanya adalah barangan ribawi bukanlah merupakan pertukaran ribawi. Pertukaran ini tidak tergolong di dalam urusan niaga riba yang diharamkan kerana pertukarannya tidak tertakluk kepada hukum riba jual beli. Oleh itu pertukaran ini bukanlah pertukaran ribawi sekalipun kedua-duanya barangan ribawi. Untuk penjelasan lanjut sila lihat Ab. Mumin Bin Ab. Ghani, "Penjelasan Riba dalam al-Sunnah", *Jurnal Syariah*, Jil. 4., Bil. 2, Julai 1996, hh. 214-215.
- 13 Terdapat juga beberapa orang ulama mazhab lain seperti Fakhr al-Razi dan al-Nisaburi dari mazhab Syafi'i dan Ibn Rusyd (al-Jadd) dari mazhab Maliki yang sependapat dengan mazhab Hanafi.
- 14 Sami Hasan Ahmad Humud, *Tatwir al-A'mal al-Masrafiyyah*, juz 12, cet. 3, (Beirut: Dar al-Turath, 1991), h. 100 dan al-Nubhan (1978), *op.cit.*, h. 41.
- 15 Sila lihat Syams al-Din al-Sarakhsi *Kitab al-Mabsut*, juz 12, cet. 3, (Beirut: Dar al-Ma'rifah, 1978), h. 109.
- 16 Keadaan ini seolah-olah menafikan peranan utama riba hutang atau riba al-Jahiliyyah yang dikatakan sebagai riba hakiki oleh al-Dahlawi dan riba nyata oleh Ibn al-Qayyim sedangkan riba jual beli hanyalah dikatakan sebagai riba yang menyerupai riba hakiki (naungan) atau riba tersembunyi sahaja. Sila lihat Syah Wali Allah Ibn 'Abd al-Rahim al-Dahlawi, *Hujjah Allah al-Balighah*, juz 2, (Kaherah: Dar al-Kutub al-Hadithah, t.t), h. 647 dan Syams al-Din Abu 'Abd Allah Muhammad Bin Abi Bakr Ibn Qayyim al-Jawziyyah (1977), *I'lam al-Muwaqqi'in 'an Rabb al-'Alamin*, juz 2, cet. 2, (Beirut: Dar al-Fikr, 1977), h. 135.

- 17 Hasan 'Abd Allah al-Amin, *al-Wada'i' al-Masrafiyyah al-Naqdiyyah wa Istithamaruna fi al-Islam*, (Jeddah: Dar al-Syuruq, 1983), h. 276.
- 18 Sila lihat Ibn 'Arabi (1967), *op. cit.*, Qism 1, h. 241.
- 19 *Ibid.*, h. 243.
- 20 Sila lihat Badawi (1939). *op. cit.*, hh. 394-395.
- 21 al-Amin (1983), *op. cit.*, h. 274.
- 22 *Ibid.*
- 23 Abu 'Abd Allah Muhammad Bin Ahmad al-Qurtubi, *al-Jami' li-Ahkam al-Qur'an*, juz 3, cet. 2, (Kaherah: Matba'ah Dar al-Kutub al-Misriyyah, 1935), h. 358.
- 24 Sila lihat Muhyi al-Din Abu Zakariyya Yahya Bin Syaraf al-Nawawi, *al-Majmu' Syarh al-Muhadhdhab*, juz 9, (Beirut: Dar al-Fikr, t.t), h. 391.
- 25 Pendapat ini disokong oleh kebanyakan ulama terkemudian termasuklah Zaydan Abu al-Makarim dalam Zaydan Abu al-Makarim, *Bina' al-Iqtisad fi al-Islam (Min al-Qur'an wa al-sunnah)*, cet. 2, (Kaherah: Maktabah Dar al-Turath, 1992), h. 170.
- 26 Sila lihat kata-kata Saidina Umar ini dalam Ibn Hazm (t.t), *op. cit.*, juz 8, h. 477 dan perbincangan mengenai perkara ini dalam 'Abd al-Razzaq al-Sanhuri, *Masadir al-Haqq fi al-Fiqh al-Islami*, juz 3, cet. 3, (Kaherah: Ma'had al-Buhuth wa al-Dirasat al-'Arabiyyah, 1967), h. 201; Dr. Ibrahim al-Tahawi, *al-Iqtisad al-Islami Madhhaban wa Nizaman Dirasah Muqaranah*, juz 1, (Kaherah: al-Hay'ah al-'Ammah li-Syu'un al-Matabi' al-Amiriyah, 1974), h. 314.
- 27 Sila lihat al-Sanhuri (1967), *op. cit.*, h. 202; al-Tahawi (1974), juz 1, h. 313; Badawi (1939), *op. cit.*, hh. 399-400; Dr. Muhammad 'Abd al-Mu'min al-Jammal, *Mawsu'ah al-Iqtisad al-Islami wa Dirasah Muqaranah*, cet. 2, (Beirut: Dar al-Kitab al-Lubnani, 1986), h. 410.
- 28 Zaman ini dipelopori oleh Ibn 'Abbas serta beberapa orang sahabat.
- 29 Antara tokoh zaman ini seperti Ibn Rusyd (al-Hafid), Ibn al-Qayyim dan Shah Wali Allah al-Dahlawi yang cuba membezakan antara Riba al-Nasi'ah (Riba Hutang) yang dianggap sebagai riba nyata, riba hakiki atau riba *qat'i* yang diharamkan kerana zatnya dengan Riba al-Fadl (Riba Jual beli) yang dikira sebagai riba tersembunyi, riba yang menyerupai riba hakiki yang diharamkan kerana *sadd al-dhara'i'*. Sila lihat Ibn al-Qayyim (1977), *op. cit.*, juz 2, h. 136; Abu al-Walid Muhammad Bin Ahmad Ibn Rusyd (al-Hafid) *Bidayah al-Mujtahid wa Nihayah al-Muqtasid*, juz 2, (Kaherah: Syarikah Maktabah wa Matba'ah Mustafa al-Babi al-Halabi wa Awladih, 1981), h. 140; al-Dahlawi (t.t), *op. cit.*, juz 2, h. 647. Sebenarnya mereka ini mengambil jalan tengah di antara pendapat Ibn 'Abbas dengan pandangan imam mazhab empat tentang ruang lingkup riba. Sila lihat Badawi (1939), *op. cit.*, h. 400.
- 30 Seperti al-Sayyid Muhammad Rasyid Rida, Syaykh Jawisy, Syaykh 'Abd al-Wahhab Khallaf dan lain-lain lagi.

- 31 Riba jenis inilah yang dikenali di kalangan masyarakat Arab jahiliah dan mereka tidak mengenali selain daripada jenis ini. Sila lihat al-Jassas (t.t). *op. cit.*, juz 2, h. 183; Fakh al-Razi, *op. cit.*, juz 7, h. 85 dan sila lihat juga perbincangan mengenai Riba al-Jahiliyyah dalam Ab. Mumin Bin Ab. Ghani, “Sejarah Perkembangan Riba Dalam Tamadun Manusia”, *Jurnal Syariah*, Jil. 4, Bil. 1, Januari 1996, hh. 130-131.
- 32 Hadis ini telah diriwayatkan dalam pelbagai bentuk lafaz tetapi membawa maksud yang sama. Sila lihat Ab. Mumin (Julai, 1996), *op. cit.*, hh. 213-214. Selain daripada hadis ini terdapat satu lagi hadis iaitu hadis al-Bara’ Bin ‘Azib dan Zayd Bin Arqam yang diriwayatkan dengan jalan yang berbeza-beza dan lafaz yang berlainan. Sila lihat ‘Ali bin ‘Abd al-Kafi al-Subki, *Takmilah al-Majmu’ Syarh al-Muhadhdhab*, juz 10, (Beirut: Dar al-Fikr, t.t), h. 50.
- 33 Muhammad Bin ‘Ali Bin Muhammad al-Syawkani, *Nayl al-Awtar*, juz 5, (Kaherah: Syarikah Maktabah wa Matba’ah Mustafa al-Babi al-Halabi wa Awladih, 1971), h. 216; al-Subki (t.t), *op. cit.*, juz 10, h. 66. Ibn Qudamah pula hanya menyebutkan tiga orang sahaja iaitu Usamah Bin Zayd, Zayd Bin Arqam dan Ibn al-Zubayr. Sila lihat Abu Muhammad ‘Abd Allah Bin Ahmad Bin Muhammad Ibn Qudamah, *al-Mughni*, juz 4, (Riyadh: Maktabah al-Riyad al-Hadithah, 1981), h. 3. Al-Syafi’i pula mengatakan bahawa inilah pendapat penduduk Makkah. Sila lihat Abu ‘Abd Allah Muhammad Bin Idris al-Syafi’i, *Kitab Ikhtilaf al-Hadith*, Riwayah al-Rabi’, dicetak di tepi (bi-Hamisy) al-Umm, juz 7, (Kitab al-Sya’b, t.t), h. 241.
- 34 al-Syawkani (1971), *op. cit.*, juz 5, h. 216. al-Subki juga berpendapat demikian kerana mengikutnya ulama berselisih pendapat tentang takwilannya sahaja. Sila lihat al-Subki (t.t), *op. cit.*, juz 10, h. 50. Ibn Hajar al-‘Asqalani juga berpendapat sedemikian. Sila lihat Abu al-Fadl Syihab al-Din Ahmad Bin ‘Ali Bin Muhammad Ibn Hajar al-‘Asqalani, *Fath al-Bari bi-Syarh Sahih al-Bukhari*, juz 9, (Kaherah: Maktabah al-Kulliyyat al-Azhariyyah, 1978), h. 246; Badr al-Din Abu Muhammad Mahmud Bin Ahmad al-‘Ayni, *Umdah al-Qari Syarh Sahih al-‘Ayni*, juz 11, (Beirut: Dar al-Fikr, t.t), h. 296. Penjelasan mengenai kedua-dua hadis ini boleh dilihat dalam Ab. Mumin (Julai, 1996), *op. cit.*, hh. 212-213.
- 35 Terutamanya apabila hadis mengenai Riba al-Fadl ini telah diriwayatkan oleh banyak sahabat termasuk sahabat kanan Rasulullah seperti Abu Bakr, ‘Umar, ‘Uthman, ‘Ali, Sa’ad Bin Abi Waqas, ‘Ubadah al-Samit, Abu Sa’id al-Khudri, Abu Hurayrah, ‘Abdullah Bin ‘Umar, Fadalah Bin ‘Ubayd, Abu Bakrah, Rafi’, Abu Darda’, Bilal Jabir Bin ‘Abd Allah, Anas Bin Malik dan lain-lain lagi. Sila lihat al-Subki (t.t), *op. cit.*, juz 10, h. 59. Bahkan dikatakan 14 orang daripada sahabat meriwayatkan hadis ini termasuk 7 daripada 10 orang sahabat yang dijamin syurga. Sila lihat *Ibid.*, h. 40.
- 36 Abu ‘Abd Allah Muhammad Bin Idris al-Syafi’i, al-Risalah, (Beirut: al-Maktabah al-‘Ilmiyyah, t.t), hh. 279-280.
- 37 al-Sarakhsi juga cuba mentakwilkan sebagaimana Syafi’i yang menyatakan hadis Usamah ini berasaskan Nabi ditanya tentang hukum pertukaran gandum dengan barli dan emas dengan perak dan hadis ini merupakan jawapan kepada pertanyaan itu sedangkan perawinya tidak mendengar atau tidak mengambil berat untuk memetik soalnya. Sila lihat al-Sarakhsi (1978), *op. cit.*, juz 12, h. 116.

- 38 Ibn 'Umar dan Ibn 'Abbas setelah mendengar penjelasan tentang hadis Abu Sa'id terus mereka menarik balik pendapat asalnya sebagaimana yang disebut oleh Muslim. Sila lihat Muhyi al-Din Abu Zakariyya Yahya Bin Syaraf al-Nawawi, *Sahih Muslim bi-Syarh al-Nawawi*, juz 11, (Beirut: Dar al-Fikr, 1981), h. 24; al-'Ayni (t.t), *op. cit.*, juz 11, h. 296. Setengahnya mengatakan terdapat perbezaan pendapat tentang dakwaan yang mengatakan Ibn 'Abbas menarik balik pendapatnya. Sila lihat Ibn Hajar al-'Asqalani (1978), *op. cit.*, juz 9, h. 246; al-Syawkani (1971), *op. cit.*, juz 5, h. 216. Ia diragui berdasarkan dialog di antaranya dengan Abu Sa'id sebagaimana yang dilaporkan oleh al-Sarakhsi. Sila lihat al-Sarakhsi (1978), *op. cit.*, juz 12, hh. 111-112. Begitu juga terdapat riwayat daripada Sa'id Bin Jubayr yang berkata bahawa Ibn 'Abbas tidak menarik balik pendapat ini sehinggalah beliau meninggal dunia. Sila lihat al-Subki (t.t), *op. cit.*, juz 10, h. 39.
- 39 Sesetengah berpendapat bahawa hadis Usamah ini telahpun dimansuhkan dan perbuatan masyarakat Islam meninggalkan amalan ini menunjukkan kepada pemansuhan tersebut. Sila lihat al-Nawawi (1981), *op. cit.*, juz 11, h. 25.
- 40 Sila lihat *Ibid.*
- 41 Ibn Majah dan al-Tirmidhi meriwayatkan Ibn 'Abbas telah menarik balik pendapat ini. Sila lihat Abu 'Abd Allah Bin Muhammad Bin Yazid Ibn Majah, *Sunan Ibn Majah*, juz 2, (Kaherah: Matba'ah Dar Ihya' al-Kutub al-'Arabiyyah, t.t), h. 759; Abu 'Isa Muhammad Bin 'Isa Bin Sawrah Bin Musa al-Tirmidhi, *Sunan al-Tirmidhi*, juz 2, (Istanbul: Cagri Yayinlari, 1981), h. 356.
- 42 al-Syafi'i (t.t, al-Risalah), *op. cit.*, h. 280; al-Subki (t.t), *op. cit.*, juz 10, h. 52.
- 43 Untuk melihat dengan terperinci pendapat yang mengatakan Ibn 'Abbas tidak menarik balik pendapat ini sila lihat al-Subki (t.t), *op. cit.*, juz 10, h. 39.
- 44 *Takhsis* ialah menghadkan perkataan tersebut kepada sesetengah *afradnya* (unitnya) atau mengurangkan keumuman sesuatu perkataan itu daripada pengertian umumnya. Sila lihat Wahbah al-Zuhayli, *Usul al-Fiqh al-Islami*, juz 1, (Damsiyq: Dar al-Fikr, 1986), h. 254.
- 45 Fakh al-Razi (t.t), *op. cit.*, juz 7, h. 86; Sayf al-Din Abu al-Hasan 'Ali Bin Abi 'Ali Bin Muhammad al-Amidi, *al-Ahkam fi Usul al-Ahkam*, juz 2, (Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1980), h. 92.
- 46 Ibn Hajar al-'Asqalani (1978), *op. cit.*, juz 9, h. 246; al-Syawkani (1971), *op. cit.*, juz 5, h. 216; Abu al-'Ula Muhammad Bin 'Abd al-Rahman al-Mubarakfuri, *Tuhfah al-Ahwadhi bi-Syarh Jami' al-Tirmidhi*, juz 4, Dar al-Fikr, t.t, h. 443.
- 47 Abu al-'Abbas Ahmad Bin Muhammad Bin 'Ali Ibn Hajar (1982), *al-Zawajir 'an Iqtiraf al-Kaba'ir*, juz 1, (Beirut: Dar al-Ma'rifah, 1982), h. 222; Ibn Rusyd (al-Hafid, 1981), *op. cit.*, juz 2, h. 134.
- 48 Setengah pendapat mengatakan semasa permulaan Nabi di Madinah urus niaga jual beli (pertukaran) Dirham dengan Dirham dan Dinar dengan Dinar secara berlebihan diharuskan dengan syarat unjuk berunjuk. Kemudian peraturan ini dimansuhkan apabila dikenakan syarat

- persamaan bagi kedua-dua barangan tukaran itu. Sesetengah sahabat termasuklah Ibn 'Abbas masih lagi berpegang dengan peraturan lama kerana tidak menyedari pemansuhan tersebut. Sila lihat Abu Muhammad al-Husayn Bin Mas'ud al-Fara' al-Baghawi, *Ma'alim al-Tanzil fi al-Tafsir wa al-Ta'wil*, juz 8, (Beirut: Dar al-Fikr, 1985), h. 60.
- 49 al-Syafi'i (t.t, al-Risalah), *op. cit.*, hh. 280-281; al-Subki (t.t), *op. cit.*, juz 10, h. 51.
- 50 Sila lihat Sarakhshi (1978), *op. cit.*, juz 12, h. 110.
- 51 Ulama fiqh telah mendefinisikan Riba al-Fadl sebagai melebihi salah satu barang tukaran daripada salah satu pihak yang melakukan pertukaran dan mereka juga mentakrifkan Riba al-Nasa' sebagai melebihi tunai terhadap bertangguh atau melewatkannya. Sila lihat Fadl Ilahi, *al-Tadabir al-Waqiyah min al-Riba fi al-Islam*, (Pakistan: Idarah Tarjuman al-Islam, 1986), h. 169.
- 52 *Mutlaq* ialah perkataan khusus yang menunjukkan kepada sesuatu makna atau beberapa makna yang menyeluruh tanpa ikatan atau dikaitkan dengan ciri atau sifat tertentu daripada beberapa sifatnya. *Muqayyad* pula ialah perkataan khusus yang menunjukkan sesuatu sifat daripada beberapa sifatnya. Sila lihat al-Zuhayli (1986), *op. cit.*, juz 1, h. 208 & 209.
- 53 Sila lihat Badran Abu al-'Aynayn Badran, *Usul al-Fiqh*, (Dar al-Ma'arif, 1969), h. 112.
- 54 Ciri berlipat ganda dalam kewangan konvensional lebih berbentuk kadar bunga majmuk.
- 55 Ciri ini dalam urusan kewangan konvensional adalah berbentuk kadar bunga mudah.
- 56 *al-Dhari'ah* mengikut ulama usul ialah apa-apa yang menghubungkan kepada perkara yang ditegah yang akan membawa kepada kerosakan dan *sadd al-dhara'i'* ialah menghalang daripada terjadinya kerosakan sekiranya natijah sesuatu itu kerosakan kerana sebarang kerosakan ditegah. Sila lihat Dr. Wahbah al-Zuhayli, *al-Wasit fi Usul al-Fiqh al-Islami*, cet. 2, Damsyik: al-Matba'ah al-'Ilmiyyah, 1969, h. 562.
- 57 Sila lihat al-Amin (1983), *op. cit.*, h. 284; Humud (1991), *op. cit.*, h. 211; al-Jammal (1986), *op. cit.*, h. 419.
- 58 Beliau telah memberikan ceramah di kuliah Dar al-'Ulum dalam bulan April 1908 dan ceramahnya ini termuat dalam majalah al-Liwa' dalam beberapa siri dengan siri pertamanya disiarkan pada 16 April 1908. Humud telah membuat ringkasan pendapat tersebut dalam bukunya Humud (1991), *op. cit.*, hh. 212-213.
- 59 Beliau berhujah bahawa perkataan al-Riba itu ialah merujuk kepada masa yakni perlakuan amalan riba yang terjadi semasa turunya ayat tersebut iaitu riba berbentuk ad'af muda'afah. Sila lihat al-Sayyid Muhammad Rasyid Rida, *Tafsir al-Qur'an al-Hakim (Tafsir al-Manar)*, (Kaherah: Maktabah al-Qahirah, 1960), juz 3, h. 94 dan juz 4, hh. 123-131.
- 60 al-Sayyid Muhammad Rasyid Rida, *al-Riba wa al-Mu'amatat fi al-Islam*, (Beirut: Dar Ibn Zaydun, 1986), hh. 82 & 124.

- 61 Rida mengupas dakwaan sesetengah ahli fiqh yang menyatakan pengharaman Riba al-Fadl itu lebih merupakan rasa pengabdian kepada arahan Allah berbanding dengan pengharaman Riba al-Nasi'ah yang dikatakan memberi kemudaratannya yang besar. Beliau seterusnya bersetuju dengan pendapat Ibn al-Qayyim yang mengatakan pengharaman Riba al-Fadl itu kerana *sadd al-dhara'i'*. Sila lihat Rida (1960), *op. cit.*, juz 4, h. 125; Rida (1986), *op. cit.*, h. 127. Walau bagaimanapun beliau tidak sependapat dengan Ibn al-Qayyim tentang Riba al-Nasa' kerana mengikut Ibn al-Qayyim sekiranya riba ini diharuskan maka ia akan terjadi "*Imma an Taqdi waimma an Turbi'*" (Kamu Hendak Bayar ataupun Kamu Hendakkan Riba) iaitu Riba al-Nasi'ah. Sila bandingkan Ibn al-Qayyim (1977), *op. cit.*, juz 2, h. 137 dengan Rida (1986), *op. cit.*, h. 124.
- 62 Ibn al-Qayyim (1977), *op. cit.*, juz 2, h. 140.
- 63 al-Amin (1984), *op. cit.*, h. 286.
- 64 Sila lihat Mahmud Syaltut, *Tafsir al-Qur'an al-Karim*, cet. 10, (Beirut: Dar al-Syuruq, 1983), h. 150; Abu al-Farj Jamal al-Din 'Abd al-Rahman Bin 'Ali Bin Muhammad al-Jawzi, *Zad al-Masir fi 'Ilm al-Tafsir*, juz 1, cet. 3, (Beirut: al-Maktab al-Islami, 1984), h. 458 nota (1); 'Abd al-Rahman al-Jaziri, *Kitab al-Fiqh 'ala al-Madhahib al-Arba'ah*, juz 2, cet. 7, (Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi, 1986), h. 247.
- 65 Ayat ini juga secara langsung menolak dakwaan yang mengatakan riba yang diharamkan itu hanya pada tambahan yang dikenakan semasa matangnya hutang sahaja.
- 66 Kaitan *ad'af muda'afah* dalam ayat 130 surah Ali -'Imran bukanlah bermaksud untuk *takhsis* ataupun *taqyid* tetapi sebenarnya ia berupa penerangan terhadap apa yang biasanya terjadi semasa turunnya ayat tersebut.
- 67 Muhammad Akram Khan, *Issue in Islamic Economics*, (Lahore: Islamic Publications Ltd., 1983), h. 42.
- 68 *Ibid.*; Anwar Iqbal Qureshi, *Islam and The Theory of Interest*, (Lahore: Sh. Muhammad Ashraf, 1974), h. 101.
- 69 Sila lihat Khan (1983), *op. cit.*, h. 39.
- 70 Sila lihat Waqar Masood Khan, *Towards an Interest-Free Islamic Economic System*, (Leicester: The Islamic Foundation, 1985), h. 26-27; al-Nubhan (1978), *op. cit.*, h. 71; M. Umer Chapra, *Towards A Just Monetary System*, (Leicester: The Islamic Foundation, 1985). h. 62.
- 71 Gesaan ini dibuat oleh Dr. Muhammad al-Duwalibi sebagaimana yang dipetik oleh al-Nubhan (1978), *op. cit.*, h. 72 dan juga dipetik oleh al-Sanhuri dalam al-Sanhuri (1967), *op. cit.*, juz 3, h. 233.
- 72 Sila lihat petikan serta ulasan ucapan ini dalam al-Sanhuri (1967), *op. cit.*, juz 3, h. 233-234.
- 73 *Ibid.*, h. 233.
- 74 Sila lihat pendapat mereka ini dalam Khan (1983), *op. cit.*, h. 39.

- 75 al-Nubhan (1978), *op. cit.*, hh. 76-77; Khan (1983), *op. cit.*, h. 40.
- 76 Muhammad Abu Zahrah, *Buhuth fi al-Riba*, (Kuwait: Dar al-Buhuth al-Islamiyyah, 1970), hh. 52-57.
- 77 Sila lihat 'Abdullah 'Alwi Haji Hassan, *Sales and Contracts in Early Islamic Commercial Law*, (Islamabad: Islamic Research Institute, International Islamic University, 1994), h. 9.
- 78 Sila lihat al-Sanhuri (1967), *op. cit.*, juz 3, h. 233-234.
- 79 Sila lihat Fakhr al-Razi (t.t), *op. cit.*, juz 7, h. 87.